

Den gamla kvarnen

EN HANDLEDNING AV KLAS VIKLUND

Jan Troells kortfilm *Den gamla kvarnen* är en skräckfilm för barn, som aldrig tilläts visas för barn när filmen hade premiär 1964. Filmen väcker tankar och frågor om skrämmande och spännande miljöer. Filmen kan idag fungera som inspiration för barn i förskolan som vill utforska skrämmande och spännande platser i sin egen närmiljö.

Den här handledningen inleds med en beskrivning av innehållet i *Den gamla kvarnen* samt en bakgrund till filmens tillkomst. Därefter följer förslag till frågor för samtal och fortsatt arbete. Sist finns en länk för att se filmen på YouTube.

Filmens handling

En flicka ser en pojke som leker med barkbåtar i ett vattendrag. På en åker möter flickan en bonde med en grep. I vattnet syns spegelbilden av en gammal kvarn.

Flickan närmar sig kvarnen. När hon kliver in i kvarnen möts hon av mystiska fenomen som delvis uppstår genom att solljuset tränger in i kvarnen och orsakar skuggor. Vinden får dörrar att knarra och föremål att röra på sig.

Andra saker är inte lika lätt att förklara: En spegel spricker när flickan tittar på den, en klocka pinglar, en rockärm rör sig, fjädrar faller och en träsko ramlar ned utmed en stega. En katt tittar fram från övervåningen. Katten tassar nedför stegen och flickan tar leende upp den i famnen. Vinden tjuver. Dörren slår. Katten smiter iväg och det börjar på nytt hända oförklarliga saker: en fotogenlampa tänds, en kedja med en krok rasslar och en upphängd grep faller till golvet.

Flickan vaknar upp, liggande i gräset utanför den gamla kvarnen. Bonden står och tittar på henne och går sedan därifrån. Katten springer förbi. Pojken med barkbåtarna har lekt färdigt och går bort från platsen. Flickan följer efter honom.

Bakgrund

Jan Troell hämtade idén till *Den gamla kvarnen* från en film som han tidigare gjort med sina elever i åk 4 på Sorgenfriskolan i Malmö, där han arbetade som folkskollärare på 1950-talet. Filmen hette *De falska; eller Hvi prasslar det så uti kvarnen* (1956) och byggde på en uppsats av eleven Mats Areskoug som hittat på en historia om hur några barn avslöjar en falskmyntare som håller till i en kvarn.

Den nya versionen av filmen *Den gamla kvarnen* spelades in på 16 mm-film våren 1961. Kvarnen är belägen i Bröddarp, en liten by på Söderslätt i Vellinge kommun, mellan Västra Ingelstad och Arrie, intill länsväg 101.

Jan Troell bekostade filmen med egna pengar för att kunna använda den, tillsammans med några andra kortfilmer, som arbetsprov för att komma in i filmbranschen. De båda producenterna Olle Hellbom och Olle Nordemar på filmbolaget Artfilm, kända för sitt arbete med att på 1960- och 1970-talet förvandla Astrid Lindgrens böcker till film, såg *Den gamla kvarnen* och beslöt att mixa ljudet och kopiera om filmen så att den kunde visas på biograf.

Filmen var avsedd att visas som förfilm till en av Svensk Filmindustri familjefilmer, men censurmyndigheten, Statens Biografbyrå, fann filmen så skrämmande att den försågs med 15 årsgräns (Censurerad den 16 februari 1963. Censurnummer: 100 338.) Filmen visades istället som förfilm på bio till Vilgot Sjömans vuxenfilm *Klänningen*, som hade premiär den 5 oktober 1964.

Åldersgränsen 15 år gäller enbart vid offentliga visningar av filmen på biograf. *Den gamla kvarnen* kan därför visas för mindre barn i slutna sällskap.

Mycket talar för att flickans upplevelser i kvarnen ska uppfattas som en dröm. I den ursprungliga visningskopian av filmen är det tydligt att avsnitten utanför kvarnen är fotograferade i färg. De spännande och skrämmande scenerna inne i kvarnen är fotograferade i svartvitt. I den visningskopia som idag går att tillgå är alla bilderna bleka och sepiafärgade – och skillnaden mellan dröm och verklighet framstår därför inte lika påtagligt.

En gammal väderkvarn – eller vädermölla

Det är inte säkert att dagens barn vet vad en väderkvarn är. Det kan därför vara på sin plats att inledningsvis fråga barnen om de känner till väderkvarnar.

En väderkvarn kallas på skånska "vindmölla" – och begreppet lever kvar i Malmö i namnet på stadsdelen Möllevången och platsen Möllevångstorget. Ordet "mölla" betyder kvarn och "vång" är ett äldre sydsvenskt ord som betyder gårde.

Väderkvarnen uppfanns i Persien runt år 600 efter Kristus och var en av de första maskiner som drevs utan muskelkraft. Väderkvarnar kan se ut på olika sätt, men i filmen *Den gamla kvarnen* rör det sig om ett vridbart hus med fyra vingar utformade som ett kors. Väderkvarnen är urtypen för ett vindkraftverk. Vinden fångas upp av väderkvarnens vingar som sätter axlar i rörelse som leder vindkraften fram till stora runda stenar mellan vilka säd kan malas till mjöl.

När ångmaskinen introducerades i slutet av 1800 blev väderkvarnarna överflödiga. Kvarnarna elektrifierades under 1900-talet. Men för att framställa elektricitet har vi idag kunnat se en enorm utbyggnad av vindkraftverk. Dessa vindkraftverk är ofta placerade i öppna slättbygder och i havsnära områden där det är lätt att fånga upp vinden och använda den som kraftkälla.

Se filmen

De inledande bilderna av pojken med barkbåten i vattendraget, flickan som gör grimaser, speglar sig i vattnet, snurrar runt och ser upp mot himlen, framstår som mycket idylliska. Musiken som spelas är en glad och finstämd flöjtmelodi. De förvridna spegelbilderna av kvarnen och flickan i vattendraget antyder att det parallellt finns en underlig verklighet som vi inte riktigt kan få grepp om. Bonden med sin grep kan uppfattas som skrämmande i relation till flickan.

När flickan närmar sig kvarnen slutar den finstämda flöjtmusiken. Istället får vi lyssna till vindens tjut, knarrande dörrar och ljud av föremål som plötsligt faller till golvet. Spänningen och mystiken förstärks av att det är mörkt. Vi ser inte riktigt vad som händer. Vi vet inte riktigt var i kvarnen flickan befinner sig. Ovissheten och oklarheterna bidrar till att skapa spänning och mystik.

När flickan lyfter upp katten blir filmen lite gullig, men plötsligt börjar dörren till kvarnen slå i vinden – och miljön i kvarnen verkar skrämmande igen.

- Filmen saknar dialog. Det är därför fullt möjligt att avdramatisera visningen genom att under visningen av filmen låta barnen kommentera vad de ser och hör medan filmen rullar. Fråga: "Vad händer här?" Be barnen berätta vad de ser. Är det otäckt skrämmande – eller är det underhållande och spännande?
- Be barnen berätta vad det är som gör filmen skrämmande eller spännande. Vilken roll spelar ljudeffekterna, de mörka bilderna och själva platsen?
- Be barnen sammanfatta vad filmen handlar om. Är handlingen på riktigt – eller utspelas handlingen i flickans fantasi, som i en dröm, när hon sover i gräset? Här finns inte något riktigt svar. Filmen kan uppfattas och tolkas på olika sätt.

Spännande och skrämmande platser

Hjälp barnen att försöka förstå skillnaden mellan *spännande* och *skrämmande*. En definition skulle kunna vara att det som kan verka *spännande* är platser, upplevelser eller situationer som är förknippade med något intressant, roligt och lustfyllt. Det som kan verka *skrämmande* är platser, upplevelser eller situationer som är förknippade med något hotfullt, allvarligt och farligt.

Till saken hör att det som kan vara *spännande* för vissa kan vara *skrämmande* för andra – och tvärt om. Många barn har säkert läst böckerna om Lilla Spöket Laban av Inger och Lasse Sandberg, som handlar om en liten spökpojke som vill kunna skrämmas och spöka runt, men som själv är mörkrädd.

Att skrämna varandra genom att berätta spökhistorier, ropa "bu" eller titta på skräckfilmer sker i situationer då vi kan kontrollera vår rädsla. Det kan också handla om att åka spöktåg eller karusell på ett tivoli. För många upplevs detta som *spännande*. Att röra sig i tät trafik, vistas på höga höjder eller vandra ensam i ett område som man inte känner till kan upplevas som *skrämmande* och hotfullt. Här kan det handla om en befogad rädsla för något man inte känner till.

I filmen *Den gamla kvarnen* så skapas spänning och skräck genom att det sker tillsynes oförklarliga händelser. En spegel spricker, saker faller till golvet. Ofta är det just sådana oförklarliga händelser som skrämmer. För många som är

mörkrädda kan själva mörkret upplevas som skrämmande. Vi ser ju inte vad som döljs i mörkret. ”Trollen spricker i ljuset”, lyder ett ordspråk vars betydelse är, att det som kan verka skrämmande och hotfullt i mörkret ofta förlorar sin kusliga och oroande kraft så snart man tänder ljuset. Detta är ett bildligt uttryck. Det kan också förstås utifrån att saker man oroar sig för kan bli mindre laddade då man sätter in dem i ett större sammanhang, då man så att säga blir mer upplyst.

- Be barnen ge förslag på platser, upplevelser eller situationer som är ”spännande” (kopplat till lek och lust) eller ”skrämmande” (kopplat till hot och fara). Gör listor – eller gör teckningar som ni sedan samlar ihop och presenterar i form av två olika utställningar på temat ”spännande och skrämmande”.
- Finns det platser, upplevelser eller situationer som kan vara *spännande* för vissa, men *skrämmande* för andra? Att se en otäck film kan vara läskigt. Men finns det platser, upplevelser eller situationer som är verkligen farliga, där både barn och vuxna måste vara extra försiktiga?
- Funder över platsen där filmen *Den gamla kvarnen* utspelas. Vad är det som kan vara *skrämmande* eller *spännande* med gamla, bortglömda och övergivna platser? Vad kan vara intressant? Vad kan vara verkligen farligt på dessa platser?
- *Den gamla kvarnen* är en påhittad film, men i nyhetsprogrammen kan vi ta del av obehagliga bilder som är på riktigt. Hur ser man skillnad på dessa olika bilder?

Utforska er närmiljö

Använd *Den gamla kvarnen* som utgångspunkt för att utforska *spännande* och *skrämmande* platser i er närmiljö. Det sägs ibland att barn kan tycka att ordnade lekplatser är tråkiga och att barn därför söker äventyret i mer utmanande miljöer.

- Leta upp platser som barnen tycker är genuint *spännande* och kul att besöka för lekar och äventyr. Leta upp platser som barnen tycker är *skrämmande* och hotfulla, platser där barnen känner sig otrygga och utsatta.
- Förse barnen med filmkameror eller iPads och låt barnen filma och berätta om *spännande* och *skrämmande* platser i närområdet. Be barnen berätta hur de skrämmande och hotfulla platserna, där barnen känner sig otrygga och utsatta, skulle kunna förbättras så att de blir mindre hotfulla och otrygga. Dela dessa filmer som barnen gör med lokala fastighetsägare, stadsdelsförvaltningen eller kommunen.
- Gör en egen skräckfilm eller en filmad spökpromenad. Diskutera vilka grepp ni skulle kunna använda för att göra en spännande och skrämmande film. Kanske handlar det om att filma i mörker, använda ficklampa för att ljussätta miljöerna, filma mystiska saker på gåtfulla platser och illustrera med skrämmande ljud.

DEN GAMLA KVARNEN (1964). Manus, regi, foto, klippning: Jan Troell. 10 minuter. Se filmen på YouTube: https://www.youtube.com/watch?v=WVsFb_4tjxE